

Streszczenie pracy doktorskiej

Autor:

Wiesława Chodkowska

Stary Ratusz w Olsztynie na tle ratuszy na Warmii i ziemiach sąsiednich. Geneza form architektonicznych i ochrona konserwatorska

Promotor:

dr hab. Marek Walczak

Data przygotowania:

25.09.2020

Celem pracy jest odpowiedź na pytanie o czas powstania ratusza w Olsztynie, którego znikomą wartość podkreślała przedwojenna historiografia niemiecka. Prawnie sąd o znikomej wartości historycznej obiektu usankcjonowała Decyzja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 1957 roku, wpisującą ratusz do rejestru zabytków jako barokowy z XVII wieku, przebudowany w wiekach XIX i XX, z przeznaczeniem na magazyn książek. W 1995 roku wykonano studium historyczne i sondażowe badania architektoniczne. Dopuszczony przez WKZ do realizacji w 1996 roku projekt zakładał odtworzenie klasycystycznego wystroju elewacji przy użyciu styropianu.

Dopiero wyniki pełnych badań architektonicznych wykonanych w latach 2000-2003 przez autorkę dysertacji obaliły dotychczasowy paradygmat o znikomej wartości zabytkowej ratusza. Odsłonięto wówczas spod wtórnego zamurowania główne wejście do ratusza, fragmenty detalu w wykończeniu okien i łuki w kształcie oślego grzbietu. Zmianę projektu poprzedziły dyskusje konserwatorskie i propozycje aranżacji odkrytych elewacji, których analizę zawarto w niniejszej pracy. W dysertacji przyjęto metodę poznawania historii zabytku na podstawie interdyscyplinarnych badań historyczno-architektonicznych, archeologicznych, konserwatorskich i stylistyczno-porównawczych. Badania archeologiczne wykazały: rozbudowę budynku w kierunku zachodnim, odsłoniły hypokaustum w piwnicy ratusza,

wskazały na wydzielone pomieszczenie od strony wschodniej a także sugerowały dwunawowy układ wnętrz.

Dysertacja składa się z ośmiu rozdziałów, obejmuje stan badań i zakończona jest podsumowaniem badań. Rozdział 1 obejmuje stan badań dotyczących: ratusza w Olsztynie, ratuszy na Warmii, ratuszy w państwie krzyżackim, ratuszy z terenów Rzeszy niemieckiej oraz ratusza w Krakowie, który wybrano jako przykład budowli miejskiej w Europie Środkowo-Wschodniej. Wśród opracowań bardzo ważne były analizy badaczy niemieckich, z których zwróciły szczególną uwagę na opracowania: Wilhelma Lübke z roku 1853, Otto Stiehla z początku XX wieku i Stephana Albrechta z roku 2004, który podsumował po raz pierwszy od sześćdziesięciu lat stan badań nad średniowiecznymi ratuszami na terenie Niemiec. Skoncentrował on swoje badania na architekturze ratuszy, poszukując podobieństw i różnic regionalnych, wzajemnych wpływów widocznych w miastach zakładanych na prawie niemieckim.

Rdzeń dysertacji stanowi rozdział 2, w którym opisano badania architektoniczne Starego Ratusza w Olsztynie. Objęły one rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej jego formy oraz ustalenie zakresu kolejnych przekształceń budowli. Ustalono 6 faz budowlanych z odczytaniem przemian architektonicznych i połączono je z tłem historycznym. Określono zalecenia do prac konserwatorskich, opisano przebieg tych prac i postulaty do dalszych badań. W datowaniu faz przebudowy olsztyńskiego ratusza pomocna była analiza łuku w kształcie oślego grzbietu, który zachował się na elewacjach południowej i wschodniej. Na zakończenie rozdziału 2 wskazano związki Warmii z Koroną w dziedzinie późnogotyckiego zdobnictwa.

Zagadnieniem wiodącym było określenie cech architektonicznych w budynku średniowiecznego ratusza w kontekście funkcji użytkowych oraz rozpoznanie zmian zachodzących na przestrzeni wieków. Omówiono je w rozdziale 3, podając przykłady funkcji użytkowych: handlowej, sądowej, sali rady i reprezentacyjnej. W wybranych przykładach porównawczych przyjęto zasadę poszukiwania najstarszych obiektów, wzniesionych w wiekach średnich, w których czytelne były także zmiany z czasów nowożytnych. Wiodącym przykładem okazał się ratusz w Dortmundzie, w którym dwunawowy układ wnętrza, loża sądowa, hala targowa w przyziemiu wskazywały na najstarsze rozwiązanie w Europie.

W rozdziale 4 opisano ratusz w Krakowie, jako przykład budowli miejskiej w Europie Środkowo-Wschodniej. W dziedzinie rozwiązań prawnych Kraków przyjął prawo magdeburskie i dzięki temu znalazł się w środkowoeuropejskim systemie prawa miejskiego, co zapewniało mu status autonomiczny. Ratusz w Krakowie układem wnętrza i wyglądem

elewacji przypominał najstarsze europejskie ratusze, co pozwala przypuszczać, że istniał wspólny wzorzec budowli ratuszowych w tej części Europy.

W pracy wskazano ważną rolę ratusza w kompozycji urbanistycznej miasta i jego relacje z otoczeniem. W rozdziale 5 omówiono zabudowę rynku w Chełmnie, jako wzorcową w państwie krzyżackim. Zwrócono uwagę na chełmińskie prawo miejskie, powstałe z modyfikacji prawa magdeburskiego, na którym wzorowały się samorządy miast państwa zakonnego w Prusach. W rozdziale 6 omówiono lokacje miast i początki władzy samorządowej w miastach warmińskich i budowle ratuszowe na Warmii. Istotnym źródłem wiedzy jest tu dokumentacja badań archeologicznych i historyczno-architektonicznych, archiwizowana w wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, a także ogląd obiektów „in situ”. Zebrany materiał oraz analiza literatury prowadziły do postawienia podstawowych pytań dotyczących układu wnętrza i bryły ratusza. Czy cechy opisane w obiektach starszych, takich jak ratusz w Dortmundzie, można odnaleźć w Starym Ratuszu w Olsztynie? W badaniach wskazano historyczne wartości użytkowe polegające na zintegrowaniu w jednym budynku funkcji handlowej, administracyjnej i sądowej. Dostrzeżone w literaturze przedmiotu elementy charakterystyczne dla tego typu budowli – dwunawowa hala targowa w przyziemiu, sala rady na piętrze i loża sądowa przy ścianie szczytowej – odczytane również w najstarszym ratuszu w Braniewie na Warmii, były podstawą do zaproponowania przez autorkę zmiany nazwy grupy ratuszy warmińskich z *orneckiej* na *braniewską*. W rozdziale 7 przedstawiono podobne rozwiązania w ratuszach położonych na ziemiach sąsiadujących z Warmią.

W podsumowaniu badań w rozdziale 8 podkreślono interdyscyplinarne dochodzenie do wniosków konserwatorskich drogą metodycznej analizy cech zabytkowych ratuszy i wykonanych badań. Średniowieczny Stary Ratusz w Olsztynie okazał się dziełem jednorodnym pod względem funkcjonalnym i estetycznym. Przedstawione w dysertacji analizy uzasadniły ekspozycję późnogotyckich elewacji olsztyńskiego ratusza.

M. Ostrowska
A. Cholewiak

Summary of the doctoral dissertation

Author:

Wiesława Chodkowska

The Old Town Hall in Olsztyn against the background of town halls in Warmia and the neighboring lands. The genesis of architectural forms and conservation protection

Promoter:

dr hab. Marek Walczak

Date of preparation:

September 25 2020

The aim of the study is to answer the question about the time when the town hall in Olsztyn was built, the insignificant value of which was emphasized by pre-war German historiography. The court of negligible historical value of the building was legally sanctioned by the decision of the Provincial Conservator of Monuments of 1957, which entered the town hall in the register of monuments as baroque from the 17th century, rebuilt in the 19th and 20th centuries, intended as a book store. In 1995, a historical study and architectural survey research were carried out. The design, approved by WKZ, for implementation in 1996, assumed the reconstruction of the Classicist façade design using polystyrene.

Only the results of complete architectural research carried out in the years 2000-2003 by the author of the dissertation overthrew the previous paradigm about the negligible historic value of the town hall. At that time, the main entrance to the town hall, fragments of detail in the finishing of windows and arches in the shape of a donkey's back were exposed from under the secondary walling up. The change of the design was preceded by conservation discussions and proposals for the arrangement of the exposed facades, the analysis of which is included in this work. The dissertation adopted the method of learning about the history of the monument on the basis of interdisciplinary historical and architectural, archaeological, conservation and stylistic-comparative research. Archaeological research showed: expansion of the building

towards the west, revealed a hypocaustum in the basement of the town hall, indicated a separate room on the eastern side, and suggested a two-nave interior layout.

The dissertation consists of eight chapters, covers the state of research and ends with a research summary. Chapter 1 covers the state of research on: the town hall in Olsztyn, town halls in Warmia, town halls in the Teutonic state, town halls from the territory of the German Reich and the town hall in Kraków, which was selected as an example of a municipal building in Central and Eastern Europe. Among the studies, the analyzes of German researchers were very important, and special attention was paid to the studies by: Wilhelm Lübke from 1853, Otto Stiehl from the beginning of the 20th century and Stephan Albrecht from 2004, who summarized for the first time in sixty years the state of research on medieval town halls in Germany. He focused his research on the architecture of town halls, looking for regional similarities and differences, and mutual influences visible in the cities based on German law.

The core of the dissertation is Chapter 2, which describes the architectural research of the Old Town Hall in Olsztyn. They included the recognition and documentation of its original form and determination of the scope of subsequent transformations of the building. Six construction phases with the reading of architectural changes were established and combined with the historical background. Recommendations for conservation works were specified, the course of these works and postulates for further research were described. The analysis of the donkey-shaped arch, which has been preserved on the southern and eastern elevations, was helpful in dating the phases of reconstruction of the Olsztyn town hall. At the end of chapter 2, ties between Warmia and the Crown in the field of late Gothic ornamentation are indicated.

The leading issue was to determine the architectural features of the medieval town hall building in the context of utility functions and to recognize the changes taking place over the centuries. They are discussed in chapter 3, giving examples of utility functions: commercial, court, council hall and representative function. In the selected comparative examples, the principle of searching for the oldest objects, erected in the Middle Ages, was adopted, in which changes from modern times were also clear. The leading example was the town hall in Dortmund, in which the two-aisle interior layout, the court box, and the market hall on the ground floor indicated the oldest solution in Europe.

Chapter 4 describes the Town Hall in Krakow as an example of an urban structure in Central and Eastern Europe. In the field of legal solutions, Krakow adopted the Magdeburg Law and thus found itself in the Central European system of municipal law, which gave it an autonomous status. The town hall in Krakow resembled the oldest European town halls in

terms of its interior and façade appearance, which suggests that there was a common pattern of town halls in this part of Europe.

The dissertation shows the important role of the town hall in the urban composition of the city and its relations with the surroundings. Chapter 5 discusses the development of the market square in Chełmno as a model in the Teutonic state. The attention was paid to the city law of Chełmno, resulting from the modification of the Magdeburg law, on which the local governments of the monastic states in Prussia were modeled. Chapter 6 discusses the locations of cities and the beginnings of local government in Warmian cities and town hall buildings in Warmia. An important source of knowledge here is the documentation of archaeological and historical-architectural research, archived in provincial offices for the protection of monuments, as well as the "in situ" inspection of objects. The collected material and the analysis of the literature led to the posing of basic questions about the layout of the interior and the shape of the town hall. Are features described in older buildings, such as the Dortmund Town Hall, found in the Old Town Hall in Olsztyn? The research showed historical utility values consisting in integrating commercial, administrative and judicial functions in one building. The elements characteristic of this type of building, noticed in the literature on the subject - a two-nave market hall in the ground floor, a council room on the first floor and a court box at the gable wall - also read in the oldest town hall in Braniewo in Warmia, were the basis for the author's proposal to change the name of a group of Warmian town halls from Ornecka to Braniewo. Chapter 7 presents similar solutions in town halls located in the lands adjacent to Warmia.

The summary of the research in Chapter 8 emphasizes the interdisciplinary approach to conservation conclusions by methodical analysis of the features of historic town halls and the research carried out. The medieval Old Town Hall in Olsztyn turned out to be a homogeneous work in terms of functionality and aesthetics. The analyzes presented in the dissertation justified the exposition of the late Gothic facades of the Olsztyn Town Hall.

Mieścowa Gospodarka